

URBANISTICKÁ VÝROČÍ

březen - duben 2001

Výběr urbanistických výročí v březnu a dubnu letošního roku začneme velkou postavou nejen francouzské, ale i světové architektury. Je to **Ledoux, Claude Nicolas** (27.3.1736 – 19.11.1806). Ledoux patřil do skupiny skvělých architektů, kteří v době francouzské revoluce kolem roku 1800 formulovali ve své tvorbě i ve svých spisech a pedagogické činnosti nové, do dnes živé a podnětné koncepce. Právě tehdy bylo raženo heslo „l'architecture parlante“ – hovořící architektura. Za hlavní smysl své tvorby považovali vyjadřování dobových ideálů architektonickými symboly, mezi které patřily především základní geometrické tvary. Představovali si například, že sférická forma je symbolem

kosmické věčnosti a nesmrtelnosti, krychle výrazem neměnnosti a obdobnou symboliku spojovali s hranolem, jehlanem, kuželem a podobně. Tato symbolika se uplatňovala jak v prostorových tvarech budov, tak i v půdorysných řešeních urbanistických souborů. Jako nejznámější představitelé této generace si připomeňme alespoň taková jména jako je E. L. Boullée, J. N. Durand, J. J. Lequeu, nebo z Ledouxových žáků J. J. Ramée.

Přes nespornou zajímavost a podnětnost tvorby každého z nich, je přece jen za představitelé této generace považován právě C. N. Ledoux. Jeho dramatický život sám o sobě vyjadřuje převratnou dobu a tehdejší společenské proměny. Během

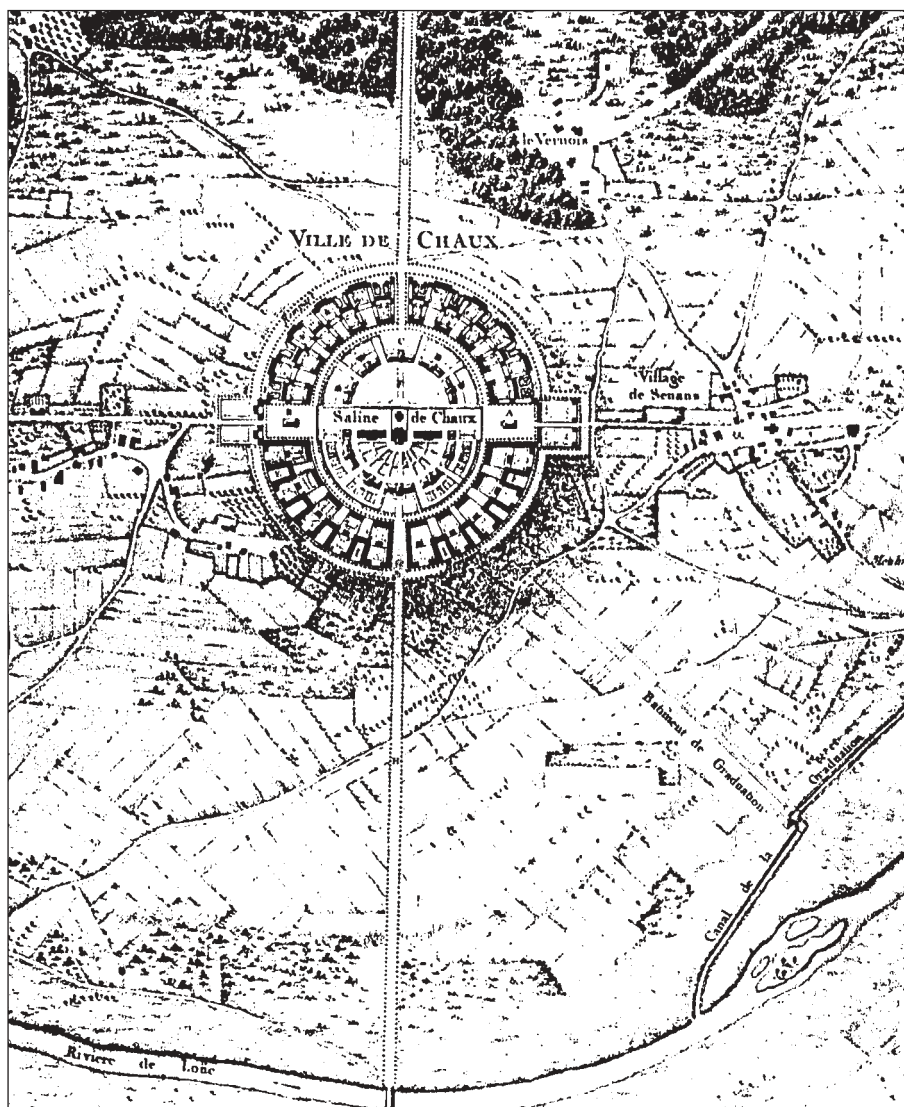
svého studia byl ovlivněn J. F. Blondelem, A. Palladiem a G. B. Piranesim. Do popředí zájmu společenské smetánky jej vynesl v roce 1771 nevelký palác, postavený podle jeho projektu v Louveciennes pro královu favoritku Madame Du Barry. Stal se jejím přítelem a zároveň módním architektem, který byl zahrnován zakázkami. Stálý důchod mu zajistilo jmenování inspektorem královských solivarů, z nichž pocházela značná část státních příjmů. Nelze opomenout jeho jmenování „královským architektem“ a členem Královské akademie architektury v roce 1773.

Kromě služby u dvora a zahraničních cest se začal zabývat projekty, které již předjímají principy hovořící architektury.

Patří mezi ně například falanster, kterou nazýval Cenobie, návrh ovčince, zemědělské farmy a jako z této doby nejznámější a nejčastěji reprodukováný kulový dům pro Maupertuis. Všechny tyto projekty mají zřetelné utopické znaky a jsou řešeny v duchu jeho názorů, že „nejjednodušší projekty vyjadřují stav duše, která je vytváří“, přičemž se „poprvé objeví ve stejné míře vznešenost krčmy a paláce“.

O jeho společenském postavení svědčí, že byl představen ruskému carovi Pavlovi I., kterému chtěl věnovat svůj již chystaný spis „Architektura, posuzovaná s hlediska umění, mravů a řádu“. Ještě v předrevoluční době se podle jeho projektů začaly na všech vstupech do Paříže stavět celnice, které měly spíše vzhled monumentálních bran a vítězných oblouků. V té době rovněž pracoval na projektu přestavby a rozšíření solivaru v Chaux, jehož část byla skutečně realizována, v roce 1983 byla zapsána na seznam kulturních památek UNESCO a patří dnes mezi poutní místa architektů.

Zásadní změnu do jeho života přinesla revoluce a krátce poté smrt jeho manželky. Stáhl se do soukromí a věnoval se přípravě vydání svých projektů a zejména své knihy, bohatě ilustrované rytinami. O jeho píli svědčí, že původně zamýšlel napsat šest svazků, z nichž ovšem dokončil pouze ten první, vyzdobený 125 ryti-

Ledoux, C. N. - Projekt přestavby a rozšíření solivaru v Chaux

nami. Neunikl ovšem pozornosti Výboru pro obecné blaho, byl koncem roku 1793 zatčen a na delší dobu uvězněn.

Zdá se však, že přece jen našel i v nových podmínkách přímluvce, což se projevilo tím, že mohl ve vězení dále pracovat na svém spisu. Ten byl po jeho propuštění a rehabilitaci vydán v roce 1804, přičemž jeho věnování směřovalo opět k ruskému carovi – tehdy již Alexandrovi I., od něhož zřejmě Ledoux očekával podporu. Nemohl však již v nových podmínkách uplatnit svůj talent a své představy, protože krátce poté v roce 1806 zemřel.

Jeho tvorba i projekty jeho francouzských současníků měla nesporný vliv na další vývoj architektury a zejména na vznik empírového slohu – a to nejen ve Francii, ale snad ještě zřetelněji v Rusku, a zvláště v Petrohradě a zároveň i za oceánem v Americe.

Ledouxův spis byl dlouho považován za příliš složitý a téměř nesrozumitelný, protože obsahuje především filozofické úvahy o poslání architektury a dále soubor projektů fantastických staveb, které měly tvořit součást ideálního města, situovaného do Chaux. Jsou tam popsány a podrobně prokresleny takové projekty, jako je například Chrám k oslavě žen, Dům Jednoty pro podporu morálních hodnot, Chrám lásky, honosný Lázeňský dům a další.

Nejvíce textu i ilustrací je v Ledouxově spisu věnováno Ideálnímu městu, od něhož na prvním místě očekával „vytvoření, rozvinutí a upevnění spokojenosti obyvatel“. Nejprve si představoval půdorys města jako společenskou stabilitu vyjadřující čtverec o straně 3 000 m, avšak později se rozhodl pro kruhový, respektive oválný půdorys. Ten spojoval s kosmologickými představami, protože kruh je „čistý stejně jako běh Slunce po obloze“. Popis ideálního města je stejně jako v pozdějších popisech falanster ve spisech Fourierových především apelem na mocného a bohatého příznivce – na mocného ruského cara, aby takové město pro blaho všech lidí postavil.

Z dnešního pohledu ovšem vidíme v Ledouxově projektu, na němž pracoval před dvěma stoletími, především předzvěst myšlenky zahradních měst a vzorových dělnických sídlišť. Ta se stala v 19. století jedním z hlavních témat urbanistické tvorby a stavební realizace ve vazbě na zrod nové průmyslové epochy.

Svým způsobem na Ledoux navazoval **Giovanni Antonio Antolini** (1754 –

11. 3. 1841). Dlouho působil v Římě a od roku 1800 se usadil v Miláně. V té době vstoupil do služeb Napoleona, pro kterého řešil empírové přestavby italských měst. Jeho nejznámějším projektem tohoto druhu je z roku 1801 Forum Bonaparte v Miláně ve tvaru obrovského kruhu s velkolepou kolonádou.

Dalším velkým jménem, které nelze opomenout, je **Haussmann, Georges Eugène** (27. 3. 1809 – 11. 1. 1891). Pocházel z protestantské rodiny, která emigrovala již koncem 18. století z Alsaska do Francie, kde se usídlila ve Versailles. Nadaný Georges vystudoval právnickou fakultu, brzy projevil mimořádné schopnosti a začal působit ve vysokých správních funkcích. Nejprve byl prefektem v Bordeaux, kde se také oženil s dcerou bohatého vinaře.

Vrcholné období jeho kariéry započalo v červnu 1853, kdy si jej císař Napoleon III. vybral pro místo prefekta departementu Seine. Dne 29. června ho pozval na oběd, na němž mu ukázal plán přestavby Paříže a pověřil jej jeho realizací. Císař se sice prezentoval jako autor tohoto plánu, ale lze spíše předpokládat, že byl dílem jeho poradců, kteří víceméně navázali na tzv. Plán komise umělců, vypracovaný krátce po francouzské revoluci. Napoleon III. prý osobně nakreslil hlavní průlomy, jejichž naléhavost podle jejich důležitosti označil červenou, modrou a zelenou barvou. Tyto plány však bohužel později shořely a zachovala se pouze jedna kopie, kterou císař věnoval pruskému králi při příležitosti jeho návštěvy na Světové výstavě v Paříži 1867.

Sigfried Giedion charakterizoval zásady tohoto plánu takto:

1. *Rozmístit velké budovy, paláce a kasárna tak, aby byly krásné na pohled, dobře dostupné při oslavách a dobře bránitelné při vzpourách.*
2. *Zlepšit zdravotní stav města systematickým bouráním nehygienických ulic a center epidemií.*
3. *Zajistit veřejný klid vytvářením bulvárů, které umožní nejen pohyb vzduchu a světla, ale i vojenských oddílů. Tím se zlepší životní podmínky lidí a zároveň budou méně náchylní k revoltám.*
4. *Zlepšit dopravu a dostupnost nádraží tím, že přímé trasy umožní cestujícím přístup do centra a odstraní dopravní potíže a úrazy.*

Stodesáté výročí Haussmannova úmrtí by mohlo být příležitostí k pokračování

nekonečné diskuse o motivech a výsledcích velké přestavby Paříže, kterou řídil až do svého odvolání v roce 1870. Povšimněme si však spíše jeho vynikajícího „manažerského“ výkonu, projeveného jak při přípravě, tak i vlastní realizaci velkorysé urbanistické „operace“. Ta neměla období v celém 19. století, kdy byla ostatními světovými velkoměsty – a to nejen v Evropě – považována za nedostižný vzor.

Haussmann se dokázal obklopit vynikajícími odborníky – městskými inženýry, urbanisty, architekty i zahradními architekty, kteří byli pověřeni osobní zodpovědností za jednotlivé úseky přestavby města. Zároveň byly pro přestavbu vytvořeny i správní předpoklady např. zákonem z června 1859, kterým bylo k Paříži připojeno 4 400 ha předměstí, která měla zhruba 400 tisíc obyvatel. Město tím dosáhlo 1,7 milionu obyvatel a rozčlenilo se na 20 obvodů.

V té době se město obohatilo o mnohé důležité stavby, jako byly Les Halles – Zoolovo Břicho Paříže – velká tržnice, která se bohužel nedochovala a byla nahrazena spornými novotvary. Zároveň například jen v Bouloňském lese bylo zřízeno 95 km cest a vysázeno 200 000 stromů.

V dnešní době se stále více zjišťuje, že složité procesy rozvoje velkoměst vyžadují nové komplexní a operativní přístupy. Hovoří se v této souvislosti až poněkud módně o potřebě „městských manažerů“, jejichž stále ještě nedostižným příkladem je právě Haussmann.

Po padesáti letech se zcela jinak a poprvé z estetických hledisek velkoměsty zabýval **Endell, August** (12. 4. 1871 – 15. 4. 1925). Svou životní dráhu započal v rodném Berlíně, vystudoval filozofii a estetiku a začal působit v Mnichově. Sblížil se tam s představiteli Jugendstilu, jehož se později stal v Mnichově nejznámějším představitelem, a zejména s H. Obristem, který jej podněcoval k tvůrčí práci a k zájmu o architekturu. Zprvu se to projevilo publikační činností, na základě které získal v roce 1897 zakázku upravit v novém duchu průčelí fotografického ateliéru Elvira v Mnichově. Zejména toto jeho první dílo se dnes řadí mezi nejčastěji publikované příklady uplatnění „nového umění“. V roce 1918 jej získaná proslulost přivedla do Vratislavi, kde byl po H. Poelzigovi pověřen řízením Akademie výtvarných umění.

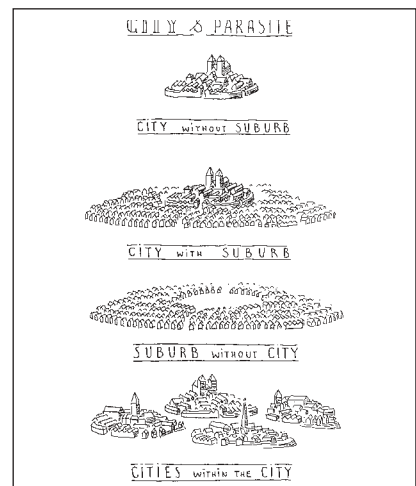
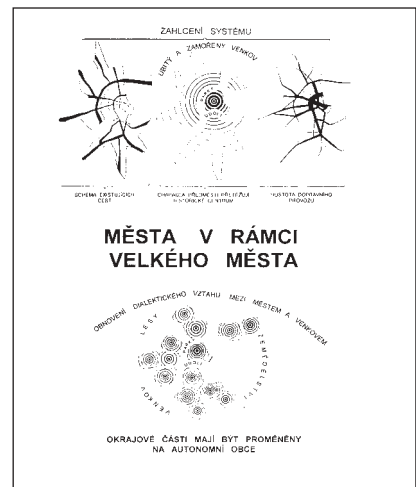
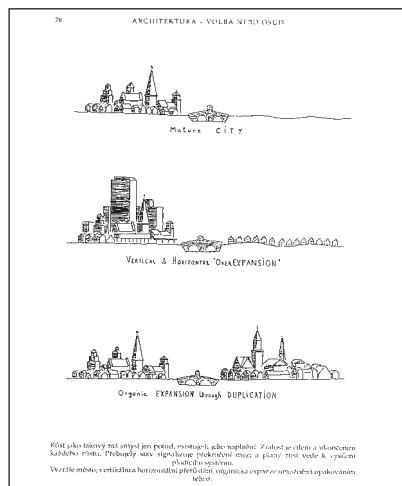
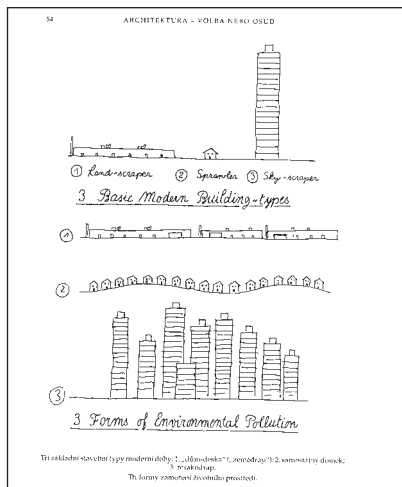
Hlavním důvodem zařazení Endella mezi významná urbanistická výročí je je-

ho nevelký spis „Krása velkého města“. Bylo to v době, kdy si jen nemnozí – jako byl J. Stübben nebo E. Hénard – začali uvědomovat, že velké město je něčím kvalitativně odlišným. Zabývali se ovšem především jeho dopravními, inženýrskými a technicky pojímanými regulačními problémy. Byl to Endell, který jako první zhodnotil velké město z estetických hledisek, přičemž odmítal názor, že je velkoměsto pouze příznakem společenského úpadku. Naopak viděl velkoměsto jako tvůrčí umělecký úkol, jako „pohádku“ a jako domov stále většího počtu lidí. Všiml si přitom působení velkoměsta na všechny smysly člověka.

Endell jako první razil pojem „městské krajiny“, jehož formulování bývá obvykle připisováno až britským architektům o půlstoletí později. Hovoří o městě jako „dynamickém a bohatě členěném jevu, který nabízí pestrý a stále se proměňující obraz v bohatství a celistvosti, která nebude vyčerpána mnoha generacemi“. V době všeobecné kritiky průmyslových aglomerací se odvážil zdůrazňovat krajinářskou krásu velkoměsta, tvořenou veřejnými parky, terénem, vodními plochami a historickou architekturou. V tomto smyslu bere na milost i „ubohý Berlín“, u něhož shledává také své architektonické hodnoty. Krásu velkoměsta přitom nehledá pouze v přírodě a historické architektuře, ale i v projevech moderní doby, jako jsou mosty nebo nádraží. Za součást obrazu města samozřejmě považuje i rozmanitost života jeho obyvatel, městský parter, kavárny, osvětlené ulice a náměstí nebo aleje.

Alespoň jednou větou si zaslouží připomenout výročí narození takových osobností evropského urbanismu, jako byl **Heinrich Tessenow** (7. 4. 1876 – 11. 11. 1950). Působil nejen jako pedagog na školách architektury ve Vídni, Drážďanech a Berlíně, ale je znám především svými početnými teoretickými spisy, v nichž se zabýval malými i velkými městy. Byl v roce 1908 jedním z projektantů prvního zahradního města na německé půdě – Hellerau v Drážďanech – na jehož založení se podílel též všestranný Hermann Muthesius (20. 4. 1881 – 26. 10. 1927), který přenesl anglické hnutí zahradních měst do evropského prostředí.

Nedávné české vydání knihy „Architektura – volba nebo osud“ je příležitostí k připomenutí životního výročí jejího autora, kterým je **Krier, Léon** (nar. 7. 4. 1946). Spolu se svým, názorově ne tak radikálním

Ukázky z knihy Léona Kriera: *Architektura – volba nebo osud*

(uveřejněno s laskavým svolením autora)

starším bratrem Robem, patří mezi hlavní představitele „postmoderního urbanismu“. Oba se narodili v Lucemburku a každý z nich prošel zajímavým vývojem. Léon začal studovat na univerzitě ve Stuttgartu a v roce 1968 přesídlil do Anglie, kde se stal asistentem Jamese Stirlinga. Poté byl partnerem J. P. Kleihuese a od roku 1974 si zřídil samostatnou kancelář v Londýně.

Je autorem nebo spoluautorem různých zajímavých projektů, které jsou sice často publikovány, avšak spíše výjimečně se dočkávají realizace. Snad i proto se Léon stále více věnuje pedagogické práci na britských a amerických školách architektury a také různým aktivitám, jako byla v Londýně v roce 1975 organizace výstavy „Racionální architektura“. Usiloval také o založení „Světové akademie prostředí“, jejímž cílem mělo být vypracování „Velké charty prostředí“ a pořádání mezinárodních výstav na toto téma.

Léon Krier je znám především svou někdy kontroverzní publikační činností. Tak například stál u zrodu reprezentativního svazku o Hitlerovi, oddaně slouží-

cím Albertu Speerovi, kterého označuje snad pro jeho Krierovi blízký „monumentální historismus za „nejslavnějšího architekta 20. století“. Daleko podnětnějšími jsou ty stať a knihy Léona Kriera, v nichž emocionálně a působivě vyjadřuje kritiku moderní architektury a volá po návratu k historické inspiraci při navrhování jednotlivých budov, i v řešení urbanistických souborů a celých měst. Je překvapivé, jak blízko má přitom nejen ke Camillu Sittemu, ale ještě zřetelněji k, o dvě století dříve působícímu C. N. Ledouxovi, kterým tento přehled výročí začíná.

Konfrontaci principů moderní a postmoderní architektonické a urbanistické tvorby je věnována jeho, v českém překladu vydaná, kniha. Bylo by možno z ní citovat mnoho zajímavého, ale je určitě lepší doporučit všem zájemcům o nejnovější architektonické a urbanistické tendence její přechtení.

Jiří Hruža